

İDRİS DEMİR, Z. GÖRKEM DURAN GÜLTEKİN. *BATMAN HALK KÜLTÜRÜ. BATMAN: BATMAN ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ, 2022*

Pamuk Nurdan GÜMÜŞTEPE*

Özet

Batman Halk Kültürü isimli çalışma, Batman ilinin halk kültürü envanterini kayıt altına almak amacıyla girilen Batman Halk Kültürü Projesinin somut ürünüdür. Çalışma, yazarların Batman halk kültürüne ait unsurları katılımlı gözlem ve mülakat yöntemlerini kullanarak kayıt altına aldıkları derleme çalışmalarının neticesinde şekillenmiştir. Batman merkez ve ilçelerine bağlı yirmi beş köyden iki yüzü aşkın kaynak kişi ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler eserde; “Toplumsal hayatla ilgili inanç ve geleneksel uygulamalar”, “Kutsal günler, bayramlar, törenler, kutsal mekânlar ve bunlarla ilgili inançlar ve geleneksel uygulamalar” ve “Halk edebiyatı” adlı üç başlık altında tahlil edilmiştir. Ezidi, Süryani ve Müslüman toplulukların bir arada yaşadığı bir bölge olan Batman yöresindeki çok kültürlülüğün izleri eserde ortaya çıkarılmış, pek çok inanış ve uygulamadaki ortaklıklar ve farklılıklar ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Batman, Halkbilimi, Halk kültürü, Gelenek, Derleme*

İDRİS DEMİR, Z. GÖRKEM DURAN GÜLTEKİN. *BATMAN HALK KÜLTÜRÜ. BATMAN: BATMAN UNIVERSITY PRESS, 2022*

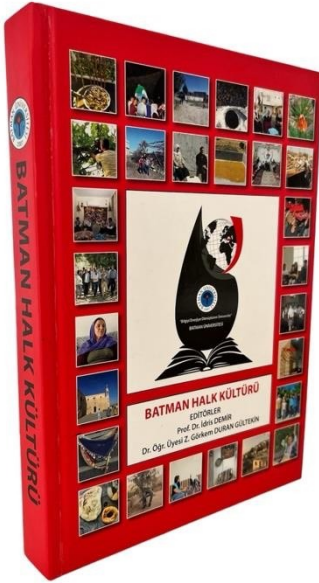
Abstract

The study titled Batman Folk Culture is the tangible product of the Batman Folk Culture Project, which was undertaken to record the folk culture inventory of Batman province. The study has been formed as a result of the authors' compilation studies in which they recorded elements of Batman folk culture using participatory observation and interview methods. The data obtained from interviews with over two hundred source persons from twenty-five villages affiliated with Batman's center and districts are analyzed in the work under three headings: “Beliefs and traditional practices related to social life”, “Holy days, festivals, ceremonies, sacred places and associated beliefs and traditional practices” and “Folk literature”. Traces of multiculturalism in the Batman region, a region where Yezidi, Assyrian and Muslim communities live together, are revealed in the work, and commonalities and differences in many beliefs and practices are revealed.

Keywords: *Batman, Folklore, Folk culture, Tradition, Compilation*

*“Sözlü geleneğe sahip toplumlarda ölen her yaşlı, yanan bir kitaplıktır.”
(Afrika Atasözü)*

* Arş. Gör. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, nurdangumustepe@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6250-5384

Toplumların kültürel mirasını tespit etmenin bilimsel yolu olan derleme çalışmaları, halk bilimi disiplininin araştırma malzemesini teminde başvurulan en önemli yöntemdir. Özellikle somut olmayan kültürel mirasın ortaya çıkarılması amaçlı halk bilimi araştırmalarında kullanılan derleme yönteminde; katılımlı gözlem, görüşme, anket vb. metotları kullanarak

incelemeye esas alınan bölgenin kültür envanterini tespit etmek ve gelecek kuşaklara aktarımını sağlamak temel gayedir. Günümüzde artan teknoloji ve elektronik ortam; sözlü kültüre, geleneksel inanç ve uygulamalara dair pek çok unsurun ya yok olmasına ya da değişim göstererek yaşamasına neden olurken, zengin sözlü geleneğe sahip toplumlarda hâlâ yaşayan geleneksel unsurları tespit edip kayda geçirmek giderek daha büyük önem arz etmektedir. Bu noktada zengin bir sözlü geleneğe sahip olan Türk toplumunda halk bilimi araştırmacılarının günümüzde hâlâ sahaya inerek geleneğin izlerini süren derleme çalışmalarını literatüre kazandırmalarının alana sağlayacağı katkının ehemmiyeti aşikârdır.

Batman Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İdris Demir ve Batman Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerinden Dr. Z. Görkem Duran Gültekin'in hazırlamış oldukları *Batman Halk Kültürü isimli* bu çalışma da Batman şehrine ait halk kültürü envanterini kayıt altına alma ve gelecek nesillere aktarımını sağlama gayesiyle hazırlanmış bir derleme çalışmasıdır.

Batman Halk Kültürü isimli bu eser, Batman Üniversitesince yürütülen Batman Halk Kültürü Projesinin çıktısı olan özgün bir saha çalışması örneğidir. Eserde yazarlar; altı ay süren sahada derleme çalışmaları neticesinde katılımlı gözlem ve mülakat yöntemlerini kullanarak yaklaşık iki yüzü aşkın kaynak kişiyle görüşmüş; Batman'ın merkez ve Sason,

Gercüş, Beşiri, Kozluk, Hasankeyf ilçelerinin yirmi beş köyü ile ilgili bizzat sahada halk kültürü malzemesini derlemişlerdir. Sahada derleme faaliyeti yapılamayan köylerin bir kısmı ile ilgili bilgi ise Batman merkezdeki kaynak kişilerle görüşülerek tespit edilmiş ve çalışmaya dahil edilmiştir.

Giriş ve Sonuç dışında üç ana bölümden oluşan eserde yazarlar; Batman'ın halk inançları, geleneksel uygulamaları, halk edebiyatı ve toplumsal hayatına dair derinlemesine bir inceleme sunmaktadır. Giriş, Batman'ın geçmişten günümüze bir yerleşim yeri hâline gelişinin tarihsel sürecine ışık tutan bilgilere ayrılmıştır. Batman, her ne kadar 1940 yılında bölgede petrolün bulunmasıyla kalkınan ve şehirleşen bir kent olsa da yörenin antik çağa kadar uzanan ve Hurriler, Asurlar, Medler, Lidyalılar, Persler, Romalılar, Sâsâniler, Büyük Selçuklu ve Osmanlı gibi sayısız medeniyete ev sahipliği yapan topraklarındaki kültürel zenginliğin köklerinin çok daha geçmişe uzandığı bu kısımda aktarılan tarihsel bilgilerle temellendirilmiştir.

Eserde Batman yöresine ait halk kültürü unsurları üç temel başlık altında sunulmuştur. Kitabın ilk bölümü Batman yöresindeki toplumsal hayatla ilgili inanışlar ve geleneksel uygulamalara ayrılmıştır. Bu bölümde doğum öncesi ve sonrası inançlar, evlilik öncesi ve sonrası gelenekler, ölüm ve yas ritüelleri, halk hekimliği, halk meteorolojisi, mutfak kültürü, nazar, tabiatüstü varlıklarla ilgili inanış ve uygulamalar, dua ve beddualar gibi konular ele alınmıştır. Söz konusu inanç ve uygulamaların bölgede var olan farklı kültürlerin ortak izlerini taşıması yazarların çalışmada bu bölge ile ilgili öne çıkardıkları tespitlerinden biri olmuştur. Nitekim yöredeki düğün geleneklerinden biri olan "damat ağacı"nı anlatırken "Damat ağacı, Batman genelinde geçmişten günümüze Müslüman, Ezidi, Süryani tüm inanç ve kültürler için ortak bir düğün sembolü olması açısından ayrıca önem arz etmektedir." (s. 40) sözleriyle yazarlar tam olarak bu ortaklığa işaret etmişlerdir. Çalışmada buna benzer birçok kültürlerarası ortaklığa yer verildiği gibi sadece belli bir kültür dairesine ve Batman'a özgü pek çok farklı inanış ve uygulamaya da ışık tutulmuştur. Örneğin Anadolu'da tuz ile ilgili gerçekleştirilen temel pratiklerden biri yeni doğan bebeklerin tuzlanması iken Batman'da bu geleneğe pek rastlanmadığı kayıt altına alınmış, bu yörede tuzun halk kültüründeki temel rolünün daha ziyade nazar pratikleri etrafında toplandığı tespit

edilmiştir (s. 102). Yayın, bu noktada bölgesel pratiklerin Anadolu'nun diğer bölgeleriyle mukayesesine fırsat vermesi bakımından da önem arz eder.

Çalışmanın ikinci ana bölümü; Batman yöresindeki kutsal günler, bayramlar, törenler, kutsal mekânlar ve bunlarla ilgili inançlar ve geleneksel uygulamalara ayrılmıştır. Bölgede hem İslam hem Süryani hem de Ezidi inancına mensup insanların yaşadığı düşünülürse bu konuda oldukça zengin bir kültür envanterinin bulunduğunu tahmin etmek zor değildir. Kitapta bu zengin geleneklere ilişkin uygulamalar ve pratikler, ziyaret yerleri ve kutsal mekânlar ile bunlar etrafında gelişen inanışlar ele alınmış, her üç inanışın kendine has bayramları ve özel günleri ayrı ayrı işlenmiştir. Yazarların çalışmada ulaştığı veriler neticesinde Batman'da özellikle ziyaret yerlerinin fazlalığı ve bunlar etrafında oluşan inanç pratiklerinin yoğun bir içerik barındırdığı göze çarpar. Bunda bölgede hem pek çok farklı inanışın müntesiplerinin bulunuyor olması hem de coğrafyanın dinler tarihi açısından da önemli bir bölge olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim yazarların şehrin coğrafi konumunun bu durumdaki etkisi üzerine dile getirdikleri çıkarımlardan biri de şöyledir: "Batman coğrafi konumu sebebiyle özellikle Ehl-i Beyte uygulanan baskı ve zulümden kaçan Seyitler ve diğer din büyüklerinin Anadolu'da ilk sığındıkları yerlerden birisi olmuştur. Gösterdikleri kerametler ve örnek kişilikleriyle halk tahayyülünde derin izler bırakan bu şahsiyetlerin türbeleri ve bunlar etrafında anlatılan menkıbeler, Batman halk kültüründe oldukça önemli bir yere sahiptir." (s. 250). Dolayısıyla şehrin coğrafyası, bugün kentin kültür-inanç turizmi dediğimiz çerçevesini hazırlayan esas unsur hâline gelmiştir. Batman'ın genelinde yaşatılan gerek dinî gerek yöresel nitelikteki bayram ve törenlere dair yazarlar tarafından dikkat çekilen bir diğer nokta ise tüm inanç grupları tarafından karşılıklı hoşgörü ve saygı çerçevesinde bu özel günlerin idrak edildiği gerçektir (s. 135).

Kitabın üçüncü ve son bölümü ise Batman yöresine ait halk edebiyatı ürünlerine ayrılmıştır. Halk edebiyatına ait ürünlerin, sözlü kültüre sahip bir top-

lumdaki pek çok yaşam pratiğini, toplumsal değeri, inanış, gelenek ve uygulamaları da bünyesinde barındırdığı düşünüldüğünde halk kültürüne dair saha çalışmalarındaki önemi açığa çıkmaktadır. Bu çalışmanın halk edebiyatı ürünlerine ayrılan kısmında da Batman yöresinden derlenen masallar, efsaneler, menkıbeler, dinî hikâyeler, mâniler, ninniler, ağıtlar, atasözleri ve deyimler, tekerlemeler, fıkralar, dengbejlilik geleneği, çocuk folkloru ve geleneksel çocuk oyunları ayrıntılı şekilde aktarılmıştır. Kitapta mâni, ninni ve fıkra gibi türler daha az sayıda tespit edilmiş olsa da (s. 229-230, 236) efsaneler, menkıbeler ve geleneksel çocuk oyunları (s. 218-227, 240-247) gibi türler bakımından zengin bir içerik sunulmuştur. Bunda, yörede farklı dinî inanışların yaygın olmasının sağladığı bir zenginliğin de etkisi olduğu kanaatindeyiz. Yazarlar kısa bir sonuç bölümü ile çalışmayı sonlandırmış, ardından derleme sırasında çekilen görsellere, ayrıntılı bir kaynak kişi listesine ve derleme yapılan bölgenin haritasına da yer vererek eseri tamamlamışlardır.

Halk biliminde saha çalışmalarının esas önemi; özellikle kökleri geçmiş yaşantılardan gelen ve bugün bir kısmı unutulmaya yüz tutan gelenekleri hâlâ yaşatan veya hatırlayan yaşlılar hayattayken, onların aracılığıyla bunları kayda geçirmektir. Yazının en başında yer verdiğimiz epigrafta da belirttiği üzere, sözlü geleneğe sahip bir toplumun yaşlılarından her biri öldüğünde bir kitaplık yanmış gibi düşünülmelidir. Çünkü yaşadığımız toplumda her yaşlı birey, birer sözlü kültür kitaplığı/hazinesi hükmündedir. Bu bağlamda Prof. Dr. İdris Demir ve Dr. Z. Görkem Duran Gültekin'in kaleme aldığı *Batman Halk Kültürü kitabı, sadece Batman'da yaşayanlar için değil Türkiye'nin dört bir yanındaki okuyucular için de kültürel bir hazinenin aktarıcısı olarak kabul edilmelidir. Geçmişin izlerini geleceğe taşıyan bu eser, Batman şehrinin eşsiz kültürel mirasını gelecek nesillere aktarma misyonunu üstlenmektedir. Eserin Batman'ın geleneksel değerlerini modern dünyanın dinamikleriyle harmanlayarak, kültürel devamlılığı ve toplumsal belleği koruma açısından da önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.*